Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul
şi activitatea sa învăţătorească

Pr. ŞTEFAN LEOCĂ

Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul şi activitatea sa învăţătorească

EDITURA UNIVERSITARĂ
Bucureşti

Colecţia RELIGIE ŞI FILOSOFIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluţa Vişan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (C.N.C.S.) şi inclusă de Consiliul Naţional de Atestare a Titlurilor, Diplomelor şi Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
LEOCĂ, ŞTEFAN
Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul şi activitatea sa învăţătorească / Ştefan Leocă. - Bucureşti : Editura Universitară, 2022
Conţine bibliografie
ISBN 978-606-28-1569-1

2
929

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062815691

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2022
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, Bucureşti
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuţie: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

LISTĂ DE ABREVIERI

A.B. – Revista Altarul Banatului

A.R.C.B. – Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolică de București

A.R.P.R. – Editura Academiei Republicii Populare Române

A.O.S.R. – Editura Academei Oamenilor de Știință din România

BOR – Biserica Ortodoxă Română

B.O.R. – Revista „Biserica Ortodoxă Română”

Cap. – Capitolul

Deut. – Deuteronumul, a cincea carte a lui Moise

Evrei – Epistola către evrei a Sfântului Apostol Pavel

Facerea – Facerea, întâia carte a lui Moise

IBMBOR – Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

IBMOR – Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă

Introd. – Introducere

Ioan – Sfânta Evanghelie după Ioan

IPS – Înaltpreasfinția Sa

Luca – Sfânta Evanghelie după Luca

Marcu – Sfânta Evanghelie după Marcu

Matei – Sfânta Evanghelie după Matei

M.B. – Revista Mitropolia Banatului

M.M.S. – Revista Mitropolia Moldovei și Sucevei

n. – nota bibliografică

Ortodoxia – Revista Ortodoxia

p. – pagina/-ile

Part. – Partea

PSB – Colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”

Rev. – Revizuită

Romani – Epistola către romani a Sfântului Apostol Pavel

SF., Sf. – Sfânt

S.T. – Revista Studii Teologice

Timotei – Epistola Sfântului Apostol Pavel către Timotei

Tit – Epistola Sfântului Apostol Pavel către Tit

Trad. – Traducere realizată de

Vol. – Volumul

τομ. – ΤΟΜΟΣ (tomul, volumul)

CUPRINS

LISTĂ DE ABREVIERI 5

INTRODUCERE..... 9

I. VIAȚA ȘI ACTIVITATEA SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL . 11

A. Data și locul nașterii..... 11
B. Despre prima parte a vieții lui Antim Ivireanul și împrejurările în care acesta a părăsit locurile natale..... 13
C. Unde și când a primit Antim Ivireanul haina monahală și hirotonia întru preot? 15
D. Sosirea lui Antim Ivireanul în Țările române 19
E. Antim Ivirianul, Mitropolit al Ungrovlahie 26
F. Martiriul Sfântului Antim Ivireanul..... 42
G. Canonizarea Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul..... 48

II. DOCTRINA CANONICĂ A BISERICII RĂSĂRITENE PRIVIND PUTEREA ÎNVĂȚĂTOREASCĂ ȘI EXERCITAREA EI 51

A. Puterea bisericească și exercitarea ei 51
   1. Noțiunea juridico-canonică a puterii bisericești..... 51
   2. Temeiuri canonice privind exercitarea puterii bisericești 52
B. Puterea învățătorească și exercitarea ei..... 57
   1. Rânduieli și norme canonice privind exercitarea puterii învățătorești în Colecțiile apostolice 59
   2. Dreptul și obligația clericilor de instituire divină de a propovădui dreapta credință în lumina sfintelor canoane 65

III. EXERCITAREA PUTERII ÎNVĂȚĂTOREȘTI DE CĂTRE IERARHUL ANTIM IVIREANUL PRIN PREDICĂ..... 95

A. Izvoarele predicii antimiene..... 102
B. Învățăturile transmise de mitropolitul Antim Ivireanul prin predicile sale 106

IV. EXERCITAREA PUTERII ÎNVĂȚĂTOREȘTI DE CĂTRE IERARHUL ANTIM IVIREANUL PRIN TIPĂRITURI, SCRIERI ȘI CORESPONDENȚĂ 121

A. Exercitarea puterii învățătorești de către ierarhul Antim Ivireanul prin tipărituri și scrieri 121
B. Exercitarea puterii învățătorești de către ierarhul Antim Ivireanul prin corespondență 173

CONCLUZII 197

BIBLIOGRAFIE 218

INTRODUCERE

În literatura de specialitate există astăzi nenumărate studii și chiar adevărate tratate care abordează în amănunt – atât din punct de vedere teologic, cât și din punct de vedere lingvistic literar – activitatea învățătorească a ierarhului Antim Ivireanul. Cu toate acestea, nu avem încă studii – decât sporadic și pe anumite aspecte izolate din viața acestuia – care să ni-l înfățișeze pe Sfântul Antim Ivireanul ca pe un cunoscător și practicant al rânduielilor și normelor canonice prevăzute de sfintele canoane, deși acest lucru reiese cu prisosință atât din activitatea sa învățătorească, cât și din cea sfințitoare și conducătoare. Această carte vine să completeze tocmai acest gol din literatura de specialitate.

Lucrarea aduce o contribuție importantă nu doar în ceea ce privește clarificarea anumitor confuzii și neclarități apărute în literatura de specialitate, cauzate în mare parte de necunoașterea sau ignorarea izvoarelor legislației canonice, ortodoxe, ci și în ceea ce privește activitatea învățătorească exercitată de ierarhul Antim Ivireanul în viața Bisericii tocmai datorită importanței pe care a acordat-o legislației canonice și nomocanonice privind activitatea pastoral-canonică a unui ierarh al Bisericii Ortodoxe. De altfel, lucrarea îl înfățișează pe ierarhul Antim Ivireanul ca pe un cunoscător și practicant riguros al rânduielilor și normelor canonice, prevăzute atât de legislația canonică a primului mileniu creștin, cât și de legislația nomocanonică (Pravile) a Țării, pe care georgianul Antim a cunoscut-o și a aplicat-o ținând seama și de „Legea Țării". Iar acest lucru ne îndreptățește să afirmăm că tocmai datorită pregătirii sale și în domeniul legislației canonice și nomocanonice tipograful Antim de origine gruzină, ajuns mitropolit al Țării Românești în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, a reușit să fie un adevărat mărturisitor și apărător al ortodoxiei din Țările române și din alte părți ale lumii creștine ortodoxe.

În elaborarea acestei lucrări de cercetare științifică[1], m-am folosit de cele mai noi descoperiri, interpretări și abordări ale izvoarelor antimiene, apărute mai ales în contextul împlinirii a 300 de ani de la moartea martirică a mitropolitului Antim Ivireanul, pe care le-am raportat atât la textul

[1] Lucrarea are la bază Teza de doctorat intitulată „Antim Ivireanul și activitatea sa învățătorească. Formele ei de manifestare" susținută în data de 24.09.2020 la Universitatea „Ovidius" din Constanța, conducătorul de doctorat fiind Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Dură.

legislaţiei canonice, ortodoxe, din primul mileniu și al Pravilelor (bizantine) tipărite în Țările Române în secolul al XVII-lea, cât și la textul comentariilor canoniștilor clasici bizantini (Zonara, Balsamon și Artisten) la sfintele canoane, dar și a altor canoniști ai Bisericii Răsăritene.

În felul acesta am încercat să aduc o contribuție atât în ceea ce privește clarificarea anumitor confuzii și neclarități apărute în literatura de specialitate, cauzate în mare parte de necunoașterea sau ignorarea izvoarelor legislației canonice, ortodoxe, cât și în ceea ce privește activitatea învățătorească exercitată de ierarhul Antim Ivireanul în viața Bisericii tocmai datorită importanței pe care a acordat-o legislației canonice și nomocanonice privind activitatea pastoral-canonică a unui ierarh al Bisericii Ortodoxe.

Prin menționarea mijloacelor prin care mitropolitul Antim Ivireanul a reușit să apere interesele Bisericii din Țara Românească în fața abuzurilor venite din partea patriarhiei Ierusalimului sau a Constantinopolului, a mijloacelor prin care a contribuit la apărarea învățăturii de credință a Bisericii în fața atacurilor venite din partea misionarilor catolici și protestanți nu doar în interiorul granițelor eparhiei sale, ci și în afara lor, a mijloacelor prin care a sprijinit rezistența românilor din Transilvania în fața uniaților și catolicizanților, a mijloacelor prin care a ridicat nivelul de pregătire teologică a clericilor de instituire divină din cadrul eparhiei sale, a mijloacelor prin care a transmis domnitorului, boierilor de la Curtea domnească, dar și oamenilor simpli învățătura de credință a Bisericii ș.a. am dorit desigur de-a învedera nu doar activitatea sa învățătorească, ci și pe cea pastoral-canonică pentru clericii de instituire divină (episcopi, preoți și diaconi) din zilele noastre în ceea ce privește exercitarea puterii (activității) învățătorești.

Lucrarea conține și un studiu intitulat „Doctrina canonică a Bisericii Răsăritene privind puterea învățătorească și exercitarea ei”, ce constituie cel de-al doilea capitol al cărții.

I. VIAȚA ȘI ACTIVITATEA SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL

A. Data și locul nașterii

Despre viața și activitatea Sfântului Ierarh Antim Ivireanul s-au scris nenumărate studii, articole și chiar adevărate tratate. Cu toate acestea însă, tema biografiei sale rămâne încă un subiect deschis și învăluit de mister. Reputatul filolog Dan Horia Mazilu, în lucrarea sa, „Introducere în opera lui Antim Ivireanul", afirma că deși există o bibliografie impresionantă în „jurul faptelor ... și vieții lui Antim Ivireanul", „puținătatea" sau chiar lipsa unor informații concrete pe această temă au condus la apariția mai multor ipoteze „cu confirmări improbabile"[2].

Această lacună privind datarea și localizarea precisă a nașterii lui Antim Ivireanul se datorează atât împrejurărilor istorice, care i-au „șters urmele copilăriei"[3], cât și faptului că el însuși „a fost foarte discret în privința biografiei sale"[4].

În anul 1939, Teodor Cerbuleț lansa ipoteza potrivit căreia Antim Ivireanul s-ar fi născut în jurul anului 1950. O astfel de ipoteză – deși preluată mot a mot de majoritatea biografilor lui Antim Ivireanul – nu este atestată de niciun document istoric. Cel mai probabil, aceasta are la bază folosirea apelativului de „bătrân" în două dintre scrisorile mitropolitului Antim adresate Domnitorului Constantin Brâncoveanu, în anul 1712[5].

Istoricul florentin Anton Maria Del Chiaro scria despre „Antim, mitropolitul Valahiei" că acesta se numea Andrei[6] înainte de tunderea în

---

[2] D. H. MAZILU, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul*, Ed. Minerva, București, 1999, p. 8.

[3] F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, Ed. Junimea, Iași, 1982, p. 18-19.

[4] D. H. MAZILU, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul*, ..., p. 9.

[5] Dacă în anul 1712 Antim era „bătrân", înseamnă că el avea în jur de 60 sau 70 de ani, „vârsta medie a bătrâneții", prin urmare anul nașterii nu poate fi departe de anii 1640-1650 (M. STANCIU, *Sfântul Ierarh martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716). Viața și activitatea sa pastoral-misionară*, în Sf. ANTIM IVIREANUL, *Didahii*, Ed. Basilica, București, 2016, p.17, n. 4; A. MORARU, *Dicționarul ierarhilor români și străini – slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române,* Ed. Basilica, București, 2015, p. 30).

[6] A se vedea și A. VAKHTANG AKHALADZE, *Personal cross-cultural communicative competence in biographical and hagiographical life and activities of Saint Anthim the*

monahism, era „de naționalitate georgiană”, a fost „sclav în tinerețe” și că a ajuns „până la cea mai înaltă treaptă ecleziastică” datorită „talentului” cu care a fost înzestrat de Dumnezeu[7].

Antim, Mitropolitul Valahiei era de naționalitate georgiană, după cum ne dau mărturie tipăriturile sale, pe care a înscris, alături de numele său și apelativul de „Ivireanul”[8] (în lucrările tipărite în limba română, la Snagov: „Evanghelie”, în anul 1697 și „Floarea darurilor”, în anul 1701; la București: „Noul Testament”, în anul 1703 și la Râmnic: Anthologion”, în anul 1705), „Grudji”[9], care se traduce prin „georgian” (în cele două cărți tipărite în limba arabă: „Liturghier greco-arab”, tipărită la Snagov, în anul 1697 și „Ceaslov greco-arab”, tipărită la București în anul 1702), sau „ieromonahul tipograf cel din Iviria” (în cărțile tipărite în limba greacă, la Snagov, precum „Psaltirea grecească”[10], în anul 1700 sau „Eortologhionul lui Sevastos Kyminitis din Trapezunt”, în anul 1701[11]) .

Ieromonahul cărturar grec „Mitrofan Grigoraș din Dodon”, contemporan cu Mitropolitului Antim Ivireanul – care l-a și cunoscut personal, la curtea domnitorului Constantin Brâncoveanu – afirma într-o „epigramă de 10 versuri” închinată lui „Antim”, că acesta a venit „pe pământul Valahiei”, „... din neamul cucernic al ivirilor înțelepți”[12].

La fel, istoricul și teologul francez Michel Le Quien (1661-1733) afirma despre tipograful Antim că acesta „este originar din Iviria Caucazului”, amintind faptul că însuși Antim a menționat acest lucru în „Penoplia Dogmatică a împăratului Alexe Comnenul”, pe care a tipărit-o în grecește, la Târgoviște, în anul 1710[13].

În capitolul 6 (Pentru învățătura copiilor) din „Așezământul Mănăstirii Antim” se specifică faptul că viețuitorii acestei Mănăstiri au datoria de a

---

Iberian (Georgian), în *Annals* of the Academy of Romanian Scientists Series on Philosophy, Psychilogy, Theology and Journalis, vol. 8, Ed. A.O.S.R., 2016, nr. 1-2, p. 19.

[7] Anton Maria DEL CHIARO Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, Ed. Viața Românească, Iași, 1929, p. 15, 54, apud http://www.cimec.ro/carte/delchiaro/RevolutiileValahiei.pdf (28.02.2019).

[8] M. KARTVELISHVILI, *Study of Anthim the Iberian's activities in Georgian Historiography (Soviet period)*, în *Dionysiana,* XI (2017), nr. 1, p. 158.

[9] F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, ..., p. 20-21.

[10] G. PICIORUȘ, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, Ed. Teologie pentru azi, București, 2010, p. 12.

[11] P. CHIȚULESCU (coord.) et al., *Antim Ivireanul și tiparul*, în P. CHIȚULESCU (coord.) et al., *Antim Ivireanul: opera tipografică*, Ed. Institutul Cultural Român, București, 2016, p. 11.

[12] G. ȘTREMPEL, *Antim Ivireanul*, Ed. Academiei Române, București, 1997, p. 287.

[13] M. LE QUIEN, *Oriens christianus, in quator patriarchatus digestus, quo exhibentur ecclesiae patriarchae, caeterique praesules totius orientis,* opus posthumum, tomus primus, Paris, 1740, col. 1248-1249, apud G. ȘTREMPEL, *Antim Ivireanul*, ..., p. 31-32.

ajuta cu bani și haine 3 copii dornici să învețe carte. Dintre aceștia, aceia care doresc să devină preoți, să primească în plus „când va fi ceasul ... 13 taleri", din care „5 taleri" să-i folosească pentru a face un „sărindariu" la care să pomenească pe „domnul carele va fi" și alte cinci nume: Ioan, Maria, Macarie ieromonahul, arhiereul Teodosie și „Anthim păcătosul arhiereu"[14]. Aceste „cinci nume" apar menționate și în capitolul 13 al aceluiași „Așezământ", tot cu indicația de a fi pomenite la Sfânta liturghie și la slujbele de pomenire a celor adormiți[15].

Acest pomelnic cu cinci nume, din „Așezământul Mănăstirii Antim" i-a determinat pe majoritatea biografilor Sfântului Antim Ivireanul să afirme că părinții săi se numeau „Ion și Maria", mai ales că numele de Ion și Maria sunt trecute primele pentru pomenire și sunt de altfel și singurele „nume laice" din acest „sărac pomelnic"[16].

B. Despre prima parte a vieții lui Antim Ivireanul și împrejurările în care acesta a părăsit locurile natale

În prima sa scrisoare de apărare, trimisă domnitorul Constantin Brâncoveanu în anul 1712 (7220), Antim Ivireanul afirma că este „strein în Țara Românească" și că nu a venit aici, din voință proprie, nici din cauza sărăciei sau a lipsurilor[17].

Conform afirmațiilor georgianului Fanny Djindjihașvili, în secolul al XVII-lea, „triburile daghestane", adică locuitorii din munții Caucazului de Nord, răpeau oameni pentru a-i vinde ca sclavi în Crimeea, de unde, mai apoi aceștia ajungeau la Constantinopol sau în alte părți ale Imperiului Otoman. Cel mai probabil – afirma cercetătorul georgian – tânărul Andrei (Antim Ivireanul) a fost și el vândut ca sclav[18] la „târgul de sclavi din Constantinopol", unde, mai apoi, datorită „aptitudinilor sale excepționale

---

[14] A. IVIREANUL, *Opere,* Ed. Minerva, București, 1972, p. 330-331.

[15] Ibidem, p. 333.

[16] În susținerea acestei ipoteze privind numele părinților Sfântului Antim Ivireanul, Gabriel Ștrempel, de pildă, face referire la „obiceiul devenit tradiție în Biserica Ortodoxă, că primele nume pomenite sunt ale părinților" (G. ȘTREMPEL, *Antim Ivireanul*, ..., p. 39). A se vedea și F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, ..., p. 20.

[17] *Prima scrisoare de apărare a lui Antim, Mitropolitul Ungrovlahiei, către Domnitorul Constantin Brâncoveanu – 1712, 13 ianuarie*, în Sf. ANTIM IVIREANUL, *Scrisori*, ed. a II-a revizuită, Ed. Basilica, București, 2016, p. 123.

[18] În opinia profesorului Adam Vakhtang Akhaladze, cu siguranță, faptul că a fost luat sclav „a fost o experiență extrem de negativă religios - spirituală, socială și intercultural-comunicativă pentru Andrei, dar el a putut-o interpreta într-o manieră constructivă care a fost complet lipsită de atitudini negative (ca de exemplu revanșa, prejudecata, indiferența, răzbunarea, agresiunea etc.)" (A. VAKHTANG AKHALADZE, *Personal cross-cultural communicative competence in biographical and hagiographical life and activities of Saint Anthim the Iberian (Georgian)*, ..., p. 21).

pentru însușirea limbilor străine și a culturii în general" a reușit să-și facă „o situație" și chiar să strângă „ceva avere". De aici, se pare, a fost răscumpărat de patriarhul Dositei al Ierusalimului[19], „la curtea căruia și-a format o vastă cultură și s-a conturat ca o personalitate remarcabilă" învățând arta „de caligraf, sculptor, desenator și lucrător de broderie"[20].

Istoricul Platon Ioseliani (1809-1875) – figură importantă a culturii georgiene[21] – afirma că patriarhul Dositei al Ierusalimului – în perioada în care sediul patriarhiei Ierusalimului era la Constantinopol[22] – „a avut o corespondență susținută" atât cu împărații georgieni, cât și cu „catolicosul Georgiei". O astfel de corespondență devenea însă uneori greoaie și împovărătoare pentru patriarhul Ierusalimului, care, trebuia să citească și să scrie în limba georgiană. De aceea, într-una dintre scrisorile sale, adresată „catolicosului" Georgiei, acesta îi spunea: „Scrisorile dumneavoastră sunt interesante și voluminoase, dar cine să mi le traducă? N-avem traducător. De mii de ori v-am rugat să ne trimiteți un sclav pe care să-l educăm și să-l învățăm ca să ne ajute la corespondența noastră. Până acum nu ne-ați trimis"[23].

Această scrisoare – în opinia cercetătorului georgian F. Djindjihașvili – ne „... relevă în ce scop a fost răscumpărat Antim din robie" și, bine-înțeles, care a fost preocuparea sa principală la Curtea patriarhului Dositei[24].

Profesorului Nicolae V. Dură, plecând de la această teorie, afirma că dacă Andrei (Antim) Ivireanul a fost răscumpărat pentru a îndeplini funcția de traducător al Patriarhie Ierusalimului – care își avea sediul în acel moment la Constantinopol –înseamnă că el „știa deja limba greacă, pentru a fi capabil să comunice cu patriarhul grec, Dositeus Nottaras și membrii Curții sale eclesiastice din Constantinopol" și, bineînțeles, să-i ajute în

---

[19] Pentru mai multe detalii privind personalitatea patriarhului Dositei al Ierusalimului și activitatea sa în Țările Române, a se vedea I. DURĂ, *Patriarhul Dositei al Ierusalimului (1669-1707) și ierarhii Râmnicului, Ilarion și Antim Ivireanul,* în *Antimiana II – Antologie de studii, comunicări și articole*, Ed. Babel, Bacău, 2012, p. 74-101.

[20] F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, ..., p. 22.

[21] A se vedea G. GAMKRELIDZE, Researches in Iberia-Colchology (History and archeology of ancient Georgia), Tbillisi, 2012, p. 9, apud https://books.google.ro/books?id=X_aoHLV02DAC&pg=PA9&lpg=PA9&dq=p.+ioseliani&source=bl&ots=OPXC3OPO7L&sig=ACfU3U2AOfaNjMVJeivkJrYrhPmPl7FRiQ&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwiXocWx2ODgAhWO_aQKHWmPAQUQ6AEwAnoECAcQAQ#v=onepage&q=p.%20ioseliani&f=false (01.03.2019).

[22] F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, ..., p. 22-23.

[23] P. IOSELIANI, *Epistola patriarhului Ierusalimului Dositei în Georgia*, 1866, apud F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, ..., p. 22.

[24] F. DJINDJIHAȘVILI, *Antim Ivireanul, cărturar umanist*, ..., p. 22.

corespondența cu Patriarhul Georgiei și regele Georgiei[25]. Prin urmare, „tânărul georgian Andrei" nu a învățat limba greacă la Constantinopol", ci cel mult limba turcă, ținând cont și de faptul că nu este exclus ca el „să fi căpătat câteva cunoștințe elementare despre limba turcă chiar în ținutul său natal, unde, – în acea perioadă – erau atât enclave grecești, cât și turcești (turci din Caucaz) în ariile de vest și est ale Georgiei"[26].

Pentru profesorul georgian Adam Vakhtang Akhaladze, „Andrei (după numele său de botez, n.n.) vorbea câteva limbi străine si era invitat la alaiurile regelui Archil"[27]. Prin urmare – conchidea același cercetător georgian – „... el era un tânăr foarte educat din cercurile aristrocrate, înalte, georgiene. În acele timpuri – afirma același cercetător georgian – în Georgia[28], tinerii aristrocrați puteau primi educație atât în familie cât și în școli și mănăstiri". Astfel, „fiind membru al alaiului regal a putut să-și îmbunătățească educația și pregătirea"[29].

În viziunea profesor georgian Vakhtang Akhaladze „educația aristocrată" a fost cea care a asigurat viitorului ierarh Antim „o figură publică remarcabilă, un cumul magnific de abilități și deprinderi sociale și comunicative. Cea mai cuprinzătoare educație i-a oferit cunoștințe atât despre nativi cât și despre alte culturi, tradiții istorice, religioase și etno-culturale, despre valori și relații"[30].

C. Unde și când a primit Antim Ivireanul haina monahală și hirotonia întru preot?

Conform opiniei unor cercetători români, Antim (Andrei) ar fi îmbrăcat haina monahală și a fost hirotonit preot tot în perioada petrecută la Constantinopol, venind în Țările Române cu statutul de ieromonah[31]. Alți

---

[25] N. V. DURĂ, *Antimoz Iverieli (Anthim the Iberian). New Contributions on his Life and Printing Activity*, în *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 10, no. 2, Ed. Georgian Academy Press, Tbilisi, 2016, p. 155-156.

[26] Ibidem, p. 156.

[27] Este vorba despre regele Archil al II-lea (1647-1713) din dinastia „Bagrationi" (a se vedea A. VAKHTANG AKHALADZE, *Personal cross-cultural communicative competence in biographical and hagiographical life and activities of Saint Anthim the Iberian (Georgian)*, ..., p. 17, n. 14).

[28] Pentru mai multe detalii privind situația religioasă și politică a Georgiei în secolul al XVII-lea, a se vedea K. PAVLIASHVILI, *„Great Triagle" – Catholic Europe, Orthodox Russia and Islamic world religious-political orientation of Georgia (XVII century),* în *Dionysiana,* Ed. Ovidius University Press, XI (2017), nr. 1, p. 217-226; R. GUJEJIANI, K. KHUTSISHVILI, *"Second Chronicles of Svaneti" an important source of 17th -18th C.C. Georgian culture*, în . *Dionysiana,* XI (2017), nr. 1, p. 253-266.

[29] Ibidem, p. 17-18.

[30] Ibidem, p. 18.

[31] A se vedea D. H. MAZILU, *Introducere în opera lui Antim Ivireanul*, ..., p. 14.

cercetători afirmă însă cu aceeași convingere faptul că Andrei (Antim Ivireanul) a ajuns „mirean” la București, unde, mai apoi s-a călugărit și a primit numele de Antim[32].

Lipsa informațiilor concrete privind locul și timpul tunderii în monahism, dar și a hirotoniei sale în ierodiacon și ieromonah au condus la tot felul de speculații și teorii contradictorii pe această temă.

O descoperire recentă a unui manuscris în Arhiva de scrisori a metocului Sfântului Mormânt din Constantinopol aduce însă acum câteva lămuriri privind biografia Sfântului Antim Ivireanul. Este vorba de o scrisoare trimisă în luna decembrie a anului 1709 de către Hrisant, patriarhul Ierusalimului unui paharnic al Țării Românești, pe nume Ianache Văcărescu („tânărul domn Iannaki”). Această scrisoare a fost publicată pentru prima oară în anul 1999, la Atena, de către Pinelopi Stathi, iar mai târziu (în anul 2014) a fost tradusă și în limba română[33].

În această scrisoare se menționează în mod expres faptul că Antim Ivireanul a fost „răscumpărat cu bani ai Sfântului Mormânt” și și-a primit libertatea „... de la răposatul Dosithei”, care i-a și scris „scrisoarea de iertare”[34].

În comentariul acestui paragraf al scrisorii patriarhului Hrisant se afirmă faptul că „scrisoarea de iertare” ar putea fi „cartea canonică prin care stăpânul sau eliberatorul unui sclav își dădea acordul pentru botezul, tunderea în monahism sau hirotonia celui ce fusese sclav”[35].

Într-adevăr, canonul 82 apostolic prevede că „sclavii” nu pot fi primiți în cler „fără învoirea stăpânilor” pentru că ar aduce acestora un prejudiciu. Iar Părinții Sinodului IV ecumenic (Calcedon, 451) pentru a respecta „legea orânduirii sociale și de stat din epoca respectivă” au hotărât ca niciun sclav să nu poată primi tunderea monahală „fără învoirea stăpânului său”[36] (cf. canonului 4 al Sinodului IV ecumenic). Aceasta și pentru că în momentul în care „un sclav se făcea preot sau călugăr ... cu consimțământul stăpânului” – conform dreptului bizantin – atunci el devenea liber „prin însăși acest

---

[32] N. ȘERBĂNESCU, *Mitropolitul Antim Ivireanul (1716-1966)*, în *Sfântul Antim Ivireanul – un Ierarh misionar și Martir (evocări)*, Ed. Basilica, București, 2016, p. 29-30.

[33] A se vedea M. STANCIU, *Descoperiri recente referitoare la venirea Sfântului Antim Ivireanul în Țările Române*, în *Antimiana III – Antologie de studii, comunicări și articole*, Ed. Rotipo, Iași, 2016, p. 47-48; A. T. ERICH, R. Ș. VERGATTI, *Noi lumini asupra vieții Sfântului Antim Ivireanul*, în *Antimiana III – Antologie de studii*, ..., p. 59-60, n. 1.

[34] *Scrisoarea patriarhului Hrisant al Ierusalimului către domnul Iannaki, paharnic al Țării Românești – 1709, decembrie*, în SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL, *Scrisori,* ..., p. 96.

[35] Ibidem.

[36] Apud I. N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, *note şi comentarii*, Sibiu, 2005, p. 87-88.

fapt”[37]. Sintagma lui Fotie, titlul I, capitolul 36 prevede că un „rob” (sclav) nu poate fi hirotonit „... de nu se va slobozi mai înainte” de către stăpânul său. De la această prevedere exista însă și o excepție – după cum ne dă mărturie și canonistul bizantin Balsamon în comentariul său la titlul I, capitolul 36 din Sintagma lui Fotie – și anume, în situația în care un sclav era hirotonit fără încuviințarea stăpânului, iar stăpânul aflând de hirotonie nu intervenea în niciun fel pentru a opri sau a-și cere drepturile asupra robului său într-o perioadă de trei ani de la hirotonie, cel hirotonit rămânea liber[38].

Așadar, conform dreptului canonic și nomocanonic pentru ca un sclav să poată fi tuns în monahism sau să primească Sfânta Taină a Hirotoniei acesta trebuia să aibă încuviințarea explicită sau tacită a stăpânului său. Or, textul Scrisorii patriarhului Hrisant Notara adresată paharnicului Țării Românești, Ianache Văcărescu nu face nicio referire expresă la vreo încuviințare din partea noilor stăpâni (Biserica Sfântului Mormânt) pentru a fi tuns în monahism sau hirotonit, ci ne confirmă în mod clar faptul că Antim a fost eliberat din sclavie, devenind om liber. De aceea, „scrisoarea de iertare” nu poate fi considerată „carte canonică” de încuviințare din partea „stăpânului” sau „eliberatorului” pentru ca Andrei (Antim) să poată fi tuns în monahism și hirotonit, ci mai degrabă actul oficial prin care acesta a devenit om liber, calitate în care putea mai apoi să primească atât haina monahală, cât și slujirea preoțească.

Conform mărturiei lui Hrisant Notara, Dositei, patriarhul Ierusalimului ar fi vrut „după canoane ale sfintelor sinoade ecumenice și după dreptul bisericesc” să-l caterisească pe ieromonahul Antim, pentru că acesta a „plecat de la metania lui”[39] și a intrat în „ascultare deplină de mitropolitul Teodosie”[40]. Această intenție de caterisire a fost interpretată de unii cercetători ca fiind o dovadă a faptului că Antim a fost hirotonit de Dositei, ori în timp ce se afla la Cetățuia, ori chiar înainte de a ajunge în Țările Române, pe când se afla la Biserica Sfântului Mormânt[41]. Dar, simplul fapt că Antim ar fi fost hirotonit de Dositei, patriarhul Ierusalimului

---

[37] C. A. SPULBER, L’Eclogue des Isauriens, p. 39 (titl. VIII, 4), apud C. DRON, *Canoanele. Text şi interpretare*, vol. I, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1932, p. 259.

[38] Apud NEOFIT, Patriarh al Constantinopolului, *Pidalion. Cârma Bisericii Ortodoxe*, Ed. Credinţa strămoşească, 2007, p. 132, n. 108.

[39] *Scrisoarea patriarhului Hrisant al Ierusalimului către domnul Iannaki, ...*, p. 99.

[40] M. STANCIU, *Prefață. Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, Mitropolitul Țării Românești (1708-1716). Viața și activitatea sa pastoral-misionară,* în SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL, *Scrisori*, ..., p. 15, n. 21.

[41] *Scrisoarea patriarhului Hrisant al Ierusalimului către domnul Iannaki, ...*, p. 99, n. 20.

nu putea constitui un drept – din punct de vedere canonic – că acesta avea și îndreptățirea canonică de a-l caterisi. Conform prevederilor Sfintelor canoane (canonul 5 al Sinodului I ecumenic, canonul al 6 Sinodului ținut la Antiohia în anul 341; canonul 14 al Sinodului ținut la Sardica în anul 343 etc.), dar și a doctrinei canonice, ortodoxe, autoritatea competentă pentru a pronunța pedeapsa caterisirii în cazul diaconilor și al prezbiterilor este în primă instanță episcopul eparhiot, și apoi sinodul Bisericii eparhiale[42]. Așadar, dacă într-adevăr mărturia lui Hrisant Notara este adevărată[43], avem confirmarea faptului că Antim, în perioada petrecută la Iași, dar și la București, ca ieromonah, s-a aflat sub jurisdicția canonică a Bisericii Ierusalimului.

În acest condiții, pentru ca Antim să poată trece „în ascultarea deplină de mitropolitul Teodosie" – probabil în „vara anului 1694"[44] – acesta avea nevoie de acordul Bisericii Sfântului Mormânt. Credem că acest lucru s-a și întâmplat, din două motive. În primul rând, însăși Hrisant Notara mărturisește că, deși „a acționat ... împotriva firii sale", Dositei a consimțit și „a spus da" pentru înscăunarea lui Antim ca episcop al Râmnicului, chiar dacă acesta ieșise deja – după cum reiese din același document – de sub autoritatea Bisericii Sfântului Mormânt. Și, apoi, observând detaliile întregului discurs denigrator la adresa lui Antim Ivireanul, putem să luăm în considerare și posibilitatea ca Hrisant să fi amplificat în mod artificial acest presupus conflict al lui Antim cu patriarhul Dositei al Ierusalimului.

Prin urmare, conchidem că Antim a fost hirotonit ieromonah în perioada în care se afla sub jurisdicția Bisericii Sfântului Mormânt, iar acest fapt ne poate confirma – deși nu constituie o dovadă indubitabilă – că Antim a fost într-adevăr hirotonit de patriarhul Dositei fie înainte, fie după venirea sa în Țările Române.

Dacă nu avem încă o dovadă clară despre hirotonia sa înainte de sosirea în Țările române, mărturia patriarhului Hrisant Nottara, care afirmă în scrisoarea sa către paharnicul Țării Românești, Ianache Văcărescu că Antim „a plecat de la metania lui", a „dezertat de la Sfântul Mormânt", a „apostat de la metania sa" și pe care îl numește „prieten Aghitafit"[45], ne confirmă într-o măsură foarte mare faptul că Andrei din Iviria (Georgia) a

---

[42] Pentru episcopii și diaconii caterisiți de episcopul lor, aceleași sfinte canoane au prevăzut dreptul acestora de a face apel la Sinodul mitropolitan.

[43] Din păcate, în scrisoarea sa către paharnicul Țării Românești, Ianache Văcărescu, Hrisant Notara face de mai multe ori referire la „canoane" inexistente pentru a-și argumenta discursul său împotriva ierarhului Antim Ivireanul (A se vedea *Scrisoarea patriarhului Hrisant al Ierusalimului către domnul Iannaki,* ..., p. 102, 103, n. 34 ș.a.).

[44] M. STANCIU, *Prefață. Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul,* ..., p. 15, n. 21.

[45] *Scrisoarea patriarhului Hrisant al Ierusalimului către domnul Iannaki,* ..., p. 99, 100, 103, 104.

fost tuns în monahism la Biserica Sfântului Mormânt. De altfel, până și în zilele noastre, „metania” unui călugăr reprezintă locul (mănăstirea) în care a primit tunderea monahală.

D. Sosirea lui Antim Ivireanul în Țările române

Din aceeași scrisoare a patriarhului Hrisant Notara avem și confirmarea faptului că înainte de a ajunge la București, Antim „... a fost egumen la Cetățuia, la Iași”[46]. Când a ajuns la Iași, în ce împrejurare și când a ajuns egumen nu putem ști cu certitudine, întrucât nu avem mărturii clare în acest sens. Știm însă că, în anul 1682, patriarhul Dosithei Notara al Ierusalimului a încheiat „... o călătorie mai lungă”, în timpul căreia a ajuns și la „inaugurarea primei tipografii grecești din Moldova ... la mănăstirea Cetățuia din Iași”, care era la vremea aceea „metoc al Bisericii Sfântului Mormânt”[47]. Dacă acesta a fost și momentul sosirii lui Antim în Moldova nu putem ști însă cu siguranță. Cert este că în luna februarie a aceluiași an (1682), egumenul mănăstirii Cetățuia era „un anume părinte Macarie”[48], al cărui nume apare și „... într-un document din 25 februarie 1685”[49]. Apoi, într-un manuscris din 18 iulie 1689, apare, printre martorii care semnează „o învoială între egumenul Ieremia și soborul mănăstirii Trei Ierarhi, pe de o parte, și Ștefan <<deac de vistierie>>, pe de altă parte” și „sfinția sa Antim egumenul de Cetățuia”[50]. Așadar, în anul 1689 Antim era deja egumen al Mănăstirii Cetățuia.

În luna octombrie a anului 1691 se tipărește la București cartea „Învățăturile lui Vasile Macedonul către fiul său Leon ce înțelept”, o pareneză „tradusă în neogreacă de Hrisant Nottaras”[51], ce poartă semnatura tipografului „Anthimou Hieromonachou”[52]. Luând însă în considerare faptul

---

[46] Ibidem, p. 98.

[47] M. STANCIU, *Descoperiri recente*, ..., p. 53-54.

[48] Arhivele Naționale, Fondul Mănăstirii Cetățuia, Pachetul XVI, Documentul nr. 12, Iași, apud M. STANCIU, *Descoperiri recente*, ..., p. 54.

[49] I. CAPROȘU, *Documente referitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, Acte interne (1661-1690), Ed. Dosoftei, Iași, 2000, p. 530, Documentul 599, apud M. STANCIU, *Descoperiri recente*, ..., p. 54.

[50] Ibidem, Documentul nr. 658, apud M. STANCIU, *Descoperiri recente*, ..., p. 54.

[51] G. PICIORUȘ, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, ..., p. 20, n. 53; L. MARINESCU, *Antim Ivireanul, mitropolitul cărtura*r, în *Antimiana II – Antologie de studii, comunicări și articole*, ..., p. 193.

[52] Autenticitatea acestei tipărituri a lui „Antim Ieromonahul” ne este confirmată și de exemplarul nr. 3932225 de la Biblioteca Academiei Române, care „are pe fila VI recto o însemnare manuscrisă – în limba greacă – a lui Antim, care menționează că lucrarea este făcută de el și se semnează” (D. Ș. ȚILICĂ, Biblioteca națională a României. Brâncoveanu și epoca sa: Tipărituri aflate în Colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale a României. Catalog, Ed. Bibliotecii Naționale a României, București, 2008, p. 24 apud N. V. DURĂ, *Despre „Antimoz Iverieli” (Antim Ivireanul) și Mihail Ștefan (Stefaneshvili). Câteva*

că, în acea perioadă, tipărirea unei cărți „putea dura chiar un an sau doi", putem trage concluzia că Antim se afla la București încă din anul 1690 sau sfârșitul anul 1689. Din aceeași Scrisoare a lui Hrisant Notara către Ianache Văcărescu din luna decembrie a anului 1709 aflăm că Antim a fost adus la București de către patriarhul Dosithei al Ierusalimului, care a mijlocit pe lângă „kyr Mitrofan, episcopul Buzăului să îl învețe tipografia", serviciu pentru care patriarhul a plătit „două sute de groși"[53].

Această informație ne confirmă și faptul că nu domnitorul Constantin Brâncoveanu l-a adus pe Antim de la Constantinopol la București[54], ci patriarhul Dositei al Ierusalimului este cel care l-a adus prima oară la Iași (Mănăstirea Cetățuia), iar mai apoi la București, pentru a învăța arta tiparului. De altfel, în prefața Molitfelnicului tipărit la Râmnic în anul 1706, tipograful Mihail Ștefan scria că „aici în țara noastră ... prealuminatul, zic, și înnălțatului nostru stăpân și domn Ioann Constandin B. B. Voevod, aflându-te și văzându-te ... te-au aflat vrednic și iscusit ..."[55].

În ediția predicilor Sfântului Antim Ivireanul, publicată de Ion Bianu în anul 1886, găsim și o biografie a ierarhului gruzin alcătuită și semnată de episcopul Melchisedec Ștefănescu. În această biografie, Melchisedec afirmă că a văzut la Mănăstirea Agapia (județul Neamț), un manuscris ce ar aparține Sfântului Antim Ivireanul – din perioada tinereții lui – ce conținea o „ortografie bizară" și „greșeli de pronunție"[56].

Plecând de la această mărturie, despre care nu avem certitudinea că este adevărată, trebuie să ne îndreptăm atenția asupra uneia dintre cele mai importante tipărituri ale lui Antim Ivireanul, și anume, „Evanghelia greco-română"[57], tipărită la București, în anul 1693[58]. La această „Evanghelie",

---

considerații și precizări privind viața și activitatea lor tipografică, în N. V. Dură et al. (coord.), *Sfântul Antim Ivireanul. Cultura și spiritualitatea europeană și caucaziană de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, ..., p. 42.

[53] *Scrisoarea patriarhului Hrisant al Ierusalimului către domnul Iannaki,* ..., p. 98-99.

[54] Așa cum se mai afirmă încă în literatura de specialitate. A se vedea V. OPASCHI, *Saint Anthim the Iberian – Special Contributor to Roamanian Modernization,* în I. Javakhishvili, *Georgia and European World Philosophical-Cultural Dialogue,* vol. II, Tbilisi State University, 2017, p. 39.

[55] Sf. ANTIM IVIRENAUL, *Scrieri,* Ed. Basilica, București, 2011, p. 161. Aceste cuvinte ale lui Mihail Ștefan au determinat-o pe Geanina Picioruș să afirme – fără a avea cunoștință despre scrisoarea lui Hrisant Notara din anul 1709 către Ianache Văcărescu – „fără nicio rezervă și fără nici cel mai mic dubiu că Brâncoveanu l-a găsit pe Antim în țară" (G. PICIORUȘ, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradisului*, ..., p. 26).

[56] I BIANU, *Predice făcute pe la praznice mari de Antim Ivireanul Mitropolitul Ungrovlahiei (1709-1716)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1886, p. VI, apud A. I. CIUREA, *Antim Ivireanul – predicator și orator,* în *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul – ctitor de limbă și cultură românească*, vol. I (Mărturisitor al credinței prin predică și tipar), Ed. Basilica, București, 2016, p. 189.

[57] Este cea de-a doua carte pe care Antim Ivireanul o tipărește la București.

[58] A se vedea A. IVIREANUL, *Opere,* ..., p. 397-398.